

TÜRK HALK DİNDARLIĞI VE EVLIYA İNANCI: SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM*

TURKISH FOLK RELIGION AND SAINT BELIEF: A SOCIOLOGICAL APPROACH

Muammer AK**

Öz

Ziyaret fenomeni ve evliya inancı dini-sosyal hayat içerisinde halk dindarlığının önemli bir boyutunu oluşturur. Söz konusu olan inanç; yatır, türbe, tekke, dede mezarı, ziyaret gibi çeşitli isimler ile anılır. Bu inanç, manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen bu yerlere belli dilek ve isteklerle yapılan ziyaretler ve bu alanda uygulamaları içerir. Bu inanç ve pratiklerin geri planında insan psikolojisinin, çevre faktörünün, sosyal ve ekonomik imkânların etkileri yanında, İslam öncesi Türk inanç ve kültürünün izlerini görmek mümkündür. Önceki inanç kültürümüzün Tanrı inancı ve bu merkez etrafında var olan bazı güçlü ruhlardan yardım isteme, İslami renge bürünerek evliya kültüne dönüşmüştür. Bugün Türkiye’de halk dindarlığının geniş çapta tasavvuf etkisi taşıyan evliya kültü merkezli olduğu görülmektedir. Halk, velileri üstün kuvvet ve özelliklere sahip, Allah’a yakın olan bir şahsiyet olarak görmekte ve herhangi bir konuda yardımının dokunacağına inanmaktadır. Ayrıca bu kişilerin Allah’ın sevgili kulları, keramet sahibi, alçak gönüllü, sıkıntı anında insanlara yardımcı olan, duaları geri çevrilmeyen, şefaet eden, gaybı bilen ve hastaları iyileştiren gibi özelliklerinin olduğuna da inanılmaktadır. Türk toplumunda veli inancının sadece tarihi kişilikler etrafında değil, yaşayan kişiler etrafında da var olduğu görülmektedir. Evliya/Velilerin sahip olduğuna inanılan söz konusu yetenekler, tasavvuf terminolojisinde keramet olarak adlandırılmaktadır. Evliyaların manevi gücünün göstergesi olan bir diğer kavram berekettir. Bu bağlamda, velinin bereket sahibi olması ve ziyaretçilerini bereketinden yararlandırması ziyaret dindarlığının önemli bir özelliği olarak görülebilir.

Bu çalışmada, Türk toplumunun dini hayatının önemli bir bölümünü oluşturan ziyaret olgusu ve evliya inancı incelenmektedir. Makalede; ziyaret fenomeni, evliya inancı ve bu inancın temellerinin nereye dayandığı, evliyanın özellikleri gibi konular fenomenolojik yöntem kullanılarak sosyolojik bir bakışla ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ziyaret fenomeni, evliya, halk dindarlığı, türbe, tasavvuf

Abstract

Visit phenomenology and slavery beliefs constitute important aspects of the religiosity in the religious-social life. The belief is called such names as tomb, tomb, dervish, grandfather tomb, visit and. This belief includes visits to the places where people believed in their spiritual strength and virtues are assumed to be buried, visits made with certain wishes, and similar practices in this area. In the background of these beliefs and practices, it is possible to see traces of human psychology, environmental factors, social and economic opportunities as well as pre-Islamic Turkish beliefs and cultures. Our previous belief of God and the need to seek help from some powerful souls around this center has been transformed into a cult of the Walis with the Islamic identity. Today, Turkey seems to be centered on the cult of Walis with a wide range of religious mysticism effect. People see these walis as people with superior powers and

* Makalenin Geliş Tarihi: 30.12.2017, Kabul Tarihi: 16.05.2018. DOI: 10.31624/tkbbvd.2018.5

**Dr. Öğr. Üyesi Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Gümüşhane, akmuammer@hotmail.com. ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0241-1893>.

qualities, who are close to Allah, and as people who are believed to help others in any matter. These people are also believed to be Allah's beloved servants, to possess miracles, to be humble, to help people in times of trouble, to know the unknown, and to heal the sick. The Wali belief in the Turkish society is formed not only around historical personalities, but also around those who live. The talents that are believed to be possessed by the Walis are called miracles in the Sufi terminology. Another concept that is considered as a sign of the spiritual power of the Wali is fertility. In this context, the fact that the Wali is blessed and that the blessing of visit can be seen as an important feature of visitation piousness.

In this study, the visitation phenomenon and the belief in the Wali, which constitute important parts of the religious life of the Turkish society, are examined. In this article, visit phenomenon, where the Wali is based on faith and the foundation of these beliefs, issues such as the Wali's features are investigated by the phenomenological method using a sociological perspective.

Key Words: visit phenomenon, Wali, popular religion, tomb, mysticism.

1. Giriş

Bu makalede halk dindarlığı, evliya inancı ve ziyaret fenomeni çerçevesinde incelenmektedir. Bu itibarla, halk dindarlığı veya halk İslam'ı teriminden, bir inanç olarak yorumlanan ve bir sosyal hayat tarzı olarak yaşanan, İslam'ın ana esaslarına belli ölçüler içinde sadık kalmakla beraber, daha ziyade halkın geleneksel yaşantısının belirlediği, kısmen hurafelerle karışık bir Müslümanlık tarzını anlamamız gerektiğini ifade etmeliyiz.

Türkiye'de halk dindarlığının önemli göstergelerinden biri ziyaret fenomenidir. Ziyaret dindarlığının merkezinde ise veli/evliya inancı/kültü bulunmaktadır. Geniş ölçüde tasavvuftan beslenen bu veli inancı, toplumsal eylemde kendini ziyaret dindarlığı şeklinde göstermektedir. Bugün Türkiye'de halk dindarlığının geniş çapta sufiliğin/tasavvufun etkisini taşımakta olan evliya kültü merkezli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, araştırmada ziyaret fenomeni ve evliya inancı tarihsel arka planı ile ele alınmaktadır. Çalışmada ayrıca, halkın veli/evliya olarak kabul ettiği kişilerin hangi özelliklerinin bulunduğu da değinilmektedir.

Ziyaret fenomeni dini-sosyal hayat içerisinde "halk dindarlığının" önemli bir boyutunu oluşturan ziyaret inanç ve uygulamalarını teşkil eder. Türbe ziyareti, Anadolu'da kutsal mekânlara gitme davranışını içermektedir. Söz konusu olan inanç ve ziyaret; yatır, türbe, tekke, dede mezarı, ziyaret gibi çeşitli isimler ile anılan ve çoğunlukla veli, evliya, dede, baba vb. gibi isimlerle anılan kişilerin mezarlarının ziyaretini içermektedir. Ayrıca bu kişilerin manevi güç ve meziyetlerine inanılmakta ve bu kişilerin medfun oldukları kabul edilen yerlere belli dilek ve isteklerle ziyaretler yapılmaktadır. Bu bağlamda ziyaret dindarlığının temelinde veli inancının olduğu görülmektedir.

Ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç ve pratiklerin arka planında insan psikolojisinin, çevre faktörünün, ekonomik ve kültürel faktörlerin yanında İslam

öncesi Türk inanç ve kültürünün izlerini de görmek mümkündür. Bununla beraber ziyaret fenomeni etrafında gösterilen bazı inanç ve uygulamalar tevhit inancıyla çelişiyor gibi görünse de toplumumuz tarafından bu inanışlar, İslam dini ve özellikle de tasavvufi unsurlarla birleştirilerek farklı bir boyut ve anlam kazanmıştır. Kutsalın tezahür ettiği [*hierofani*] yerler olarak türbe, yatır, mezar, kutsal ağaç, su, taş gibi yerler türlü dilekler, adaklar ve amaçlar ve çeşitli usullerle ziyarete konu olmaktadır. Ziyaret dindarlığı, “kitabî dini kültüre” nispetle bir alt kültürle hatta bazen karşıt kültür ve normatif dine nispetle de bir tür “paralel din” konumunda, halk dindarlığının oldukça fonksiyonel kutsal odakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Türbe, adak ve ziyaret dindarlığı toplum kültürü ve yaşanan dinin çok önemli yönünü oluşturmaktadır. Halk dindarlığının özel formu niteliğinde çok yönlü ve fonksiyonlu bir dini-mistik, sihri, sosyokültürel olgu ve gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Günay, 2003: 6).

Yeni bir dini kabul eden topluluklar, kabul etmiş olduğu bu dinsel olguları daha önceden sahip olduğu kültürel ve dinsel motifleri ekleyerek yeniden şekillendirmektedir. İşte bu oluşum “halk dindarlığı/popüler dindarlık/volk İslam” (Mardin, 1997: 151) olarak ifade edilmektedir. Bu tür dindarlığın en önemli özelliklerinden biri ise ziyaret fenomeni ve evliya inancıdır. Ocak’a (2010:172) göre, çoğu araştırmacılar “volk İslam/popüler İslam” tabiriyle sadece heterodoks İslam anlayışını kastediyorlar. Bu eksik bir yaklaşımdır. Çünkü popüler vasfının temel karakteristiği, eğer geleneksel anlayış ve şifahi kültüre dayalılık ve dolayısıyla bunun yarattığı bir senkretizm ise, bunun içine bu vasıflara haiz olup, bazı noktalarda heterodoks anlayışla örtüşen Sünni halk İslam’ı da girer. Bu bağlamda, Türk halk dindarlığı diye adlandırılan dini yaşayış alanında resmi/Sünni İslam’ın dini unsurlarının yanı sıra kökleri inanç ve kültür tarihimizin derinliklerine uzanan tasavvufî, hatta başka kültür ve dinlerden çeşitli etkileşimler sonucunda oluşan dini kültür unsurlarını tespit etmek mümkündür (Günay ve Güngör, 2001: 2). Bir dinin teorik yapısı, inanç esasları ne olursa olsun, halk arasında zamanla onun toplumsal ve kültürel özelliklerini kazanır. Yani hem kültürden etkilenir hem de kültürü etkiler. Böylece zamanla kültüre uyarlanır ve onunla özdeş hale gelir. Kısaca kültürü dönüştürür ve kendisi de dönüşür. Bu bağlamda aynı süreç Türklerin İslam’ı kabulünden sonra da işlemiştir.

Türkler arasında yayılan dinlerin ve mistik kültürlerin inançları ve birtakım pratikleri, bir dinden ötekine geçerken sürekli eskisinin yenisinde devamı suretiyle katlana katlana ve yeni kalıplara girerek İslam’ı kabul dönemine kadar gelmiştir. Türkler X. yüzyılda İslam’ı seçince konar-göçer bir sosyal hayata ve şifahi kültüre dayalı bu eski geleneklerle uzlaşmak zorunda kalmıştır. Eski ozan ve kamlar yeni derviş ve şeyhler olmuştur. Bu bağdaştırmacı süreç sarımsmadan, tabî olarak kendiliğinden oluşan, mistik öğeleri ağır basan ve hurafeci bir Müslümanlık süreci olmuştur (Ocak, 1996: 81). Anadolu topraklarında XII. yüzyıl başlarından itibaren yeni bir sentez halinde oluşmaya başlayan Müslüman Türk kültürünün ana besleyici

kaynakları esas itibariyle Orta Asya ve Orta Doğu kökenlidir ve geniş çapta sufiliğin etkisini taşımaktadır. Bugün de Türkiye’de halk kültürü hâlâ bu etkiyi hemen hemen bütün alanlarında kuvvetli bir biçimde yansıtır. Bunun en açık göstergesi halk Müslümanlığının evliya kültü merkezli oluşudur (Ocak, 2010: 179).

Ocak’a (1997:5-7) göre veli, fevkalade ruhani kudretlerle mücehhez olduğu için, artık toplumda ona korku ile karışık bir saygı duygusu hâkim olmaya başlar. Veliye karşı yapılacak herhangi bir saygısızlığın, çarpılma, aniden veya feci bir şekilde ölüme yakalanma vs. şeklinde cezalandırılacağına inanılır ve buna paralel olarak, velinin ruhani kudretinden, birtakım iyiliklerin cezp edilmesi ve kötülüklerin giderilmesi yolunda faydalanma arzusu doğar. Nihayet, dünyada bu tarz menfaat sağlanacak velinin, öbür dünyada da Tanrı katında yardımcı olması için onu memnun etme çabası ortaya çıkar ve bunun sonunda bir tatmin duygusu müşahede edilir. İşte ifade edilen bütün bu sosyal ve psikolojik faktörler bir araya gelerek kültürün teşekkülünü meydana getirmiştir. Müslüman Türklerin yaşadıkları bütün coğrafyalarda ve bu arada tabiatıyla Anadolu’da, veli kültü tahlil edildiği zaman, bunun kaynağını İslam öncesi eski Türk inançlarının teşkil ettiği daha ilk bakışta dikkati çekecek kadar sarıhtir. Tasavvufun veli telakkisi, tabir caizse buna bir kılıf hizmetini görmüştür. Gellner’e (1994: 27) göre ise veli kültü, irfâni düşünce ve pratiği, halk İslam’ı açısından merkezi bir önem taşımaktadır. Nitekim evliya türbelerini ziyaret, aracı kültüne müracaat, daha duygusal bir dindarlık, halk İslamının hâlâ yaşayan özellikleridir. Öte yandan, velilerin çok geniş halk kesimleriyle olan irtibatı da dikkate alındığında Gellner, velilerin sosyal hayattaki fonksiyonlarını şöyle ifade etmektedir: Nitekim tarihte veliler, kentli yoksul kesimlere çeşitli hizmetlerde bulunuyordu. Velilerin bu insanlara götürdüğü tasavvufi etkinliğin sağladığı coşku, yalınkat, süssüz Ortodoks geleneğin verdiği hazdan daha çoktu. Dolayısıyla bu, insanların yokluk, yoksunluk içinde yaşadıkları kötü koşullardan kaçmalarına yardım ediyordu.

Çalışmanın konusu teşkil eden halk dindarlığındaki veli inancı ve ziyaret olgusunun daha çok dinler tarihi ve din psikolojisi açısından incelenmesi bu konunun sosyal yönünün arka planda kalmasına sebep olmuştur. Konunun içeriği gereği, din sosyolojisi ve fenomenolojisi biliminin metodunu temel alıp, konunun dinler tarihi ve din psikolojisinden bağımsız olmayacağını da dikkate alarak zaman zaman bu bilimlerin yöntemlerine de başvurarak konu açıklanmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda makalede; “ziyaret fenomeni nedir”, “evliya (veli) kimdir”, “bu inancın temelleri nereye dayanmaktadır”, “halka göre evliyanın (veli) özellikleri nelerdir” gibi sorulara sosyolojik bir bakış ile cevap aranmaktadır.

2. Metodoloji

Makalede, dokümantasyon metodu kullanmakla beraber fenomenolojik yaklaşım temel alınmıştır. Bu bakımdan burada kısaca fenomenolojiden bahsetmenin konunun anlaşılması açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz. Fenomen, bir

şeyin açığa çıkması, kapalı kalmaması ve kendini göstermesidir. Dolayısıyla bir varlığı anlamak, tanımak ve bilmek için öncelikle onun fenomenlerinin bilinmesi gerekmektedir (Arslantürk, 2001: 18). Fenomenoloji terimi, fenomen kavramının “duyular ve sezgiler tarafından algılanan her şey” şeklindeki anlamından türemiştir. Fenomenolojiye göre fiziksel dünya herkes için aynı anlamı taşıyan, bireylerden bağımsız bir gerçekliğe sahip değildir. Diğer bir deyişle fiziksel dünya görelidir. İnsanların kendisine yüklediği anlamlara ve yorumlara bağlıdır. Fenomenolojik yaklaşımda araştırmacı, sadece insanların nasıl davrandıklarını değil, niçin öyle davrandıklarını da anlamak istiyorsa, onların gerçek davranış ve eylemleriyle olduğu kadar, güdüleri, duyguları ve düşünceleriyle, tüm duyuşsal-algı biçimleriyle de ilgilenmelidir (Slattery, 2010: 233-234). Fenomenolojik metot, dindar halkın kendi dinlerinin, fenomenlerde ifade edildiği, inançlarda sözle dile getirildiği, imanda anlaşıldığı ve kutsal kurumlar vasıtasıyla din dışı dünyada tezahür etmiş haliyle ne anlam ifade ettiğini belirleme/tanımlama hakkının dindar halka özgü bir şey olduğunu kabul eder (Cox, 2004: 50). Bir kavram olarak fenomenoloji çift kutuplu bir anlama sahiptir. Dışarıdan bakınca bir fenomenin görüntüsünden iç anlamına nüfuz etmeyi yani onun özünü kavramayı ifade ederken, içerden bir bakışla gizli ve örtülü olan yüce ‘kendinde şey’in görünmekle kendini açması olarak tanımlamak mümkündür (Coşkun, 2004: 28). Çünkü insanların hangi durumda niçin öyle davrandıklarını ortaya koymanın yolu, onların davranışlarını bazı genellemelerin içine almakla değil, davranışlarını, öznel durumları, tarihsel ve sosyal koşulları, inançları, değerleri ve kuralları çerçevesinde anlamaya çalışmakla mümkündür; esas olan davranışın bağlamı içinde anlaşılmasıdır (Demir, 2007: 131-132). Bu bağlamda araştırmada ziyaretçilerin veli (evliya) kavramına hangi anlamları yükledikleri, velilerin hangi özelliklere sahip olduğuna inanıldığı ve veli inancının arka planında bulunan düşünceler, değerler ve inançlar tarihsel ve kültürel olarak da incelenmiştir.

3. Ziyaret Fenomeninin ve Veli İnancının Tarihi, Dini ve Kültürel Arka Planı

Psikososyal ve kültürel bir varlık olan insan ne kendi dünyasından ne de buna paralel görünmeyen varlıklardan oluşan dünyadan vazgeçememiş, sosyal ihtiyaçlarını kimi durumda kutsallarla karşılama eğilimine yönelmiştir. Kutsalla ilişkiye geçerken de kutsala yakın bulduğu nesnelere de kutsallık atfederek kutsalın alanını genişletip aynı zamanda somutlaştırmış ve çeşitli uygulamalarla bunu sosyal bir kuruma dönüştürmüştür. İşte bu kurumu veli inancı merkezinde oluşan ziyaret olgusuyla açıklayabiliriz.

Fenomenolojik açıdan bakıldığında ziyaret fenomeni kendilerinde beşer üstü ilahi güç ve kudretlerin bulunduğuna inanılan, bir takım mezarların, türbelerin ve mevkilerin çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesini ifade etmekte olup, insanları buralara cezbeden şey, onlarda bulunduğuna inanılan manevi güç, feyz ve bereket

veyahut fenomenolojinin diliyle ifade etmek gerekirse, kutsalın onunla bir takım ritüel usullerle temasa geçilmesi halinde insanlara faydasının dokunacağına inanılmakta oluşudur (Günay, 2002: 453). Ayrıca, ziyaretçiler oradaki zatın maneviyatından, kendilerine istenmedik bir zararın dokunmasından çok korkarlar. Bu yüzden İslam'ın emirlerine o kadar da sıkı uymayan çoğu kimsenin bir türbenin kutsiyetini ve mahremiyetinin ihlal etmekten son derece çekindiği görülür (Ocak, 2014: 178).

Ziyaret yerlerine cazibe gücünü sağlayan şey onlarda olduğuna inanılan kutsiyettir. O halde yapısal bakımdan ziyaret fenomenini, kutsalın bir tür tezahür ve yaşanış biçimi olarak tanımlayabiliriz (Günay vd., 2001: 104). Burada söz konusu yerlere gösterilen ilgi, Eliade'nin ifadesiyle, buralara yapılmış bir tapınma değil, onların, kutsalın bir tezahürü olmalarında gizli olması nedeniyle, kutsal nesne ile temasa geçen kimsenin, kendisini kutsalı tayin eden asıl güçle temasa geçmiş psikolojisiyle yakından ilişkilidir (Güngör, 1990: 40). Çoğu zaman Tanrının veya kutsalın bir zuhuru gerekmemektedir. Herhangi bir işaret yerin kutsallığını belirtmeye yetmektedir. Kutsal kabul edilen varlıklar ve mekânlar bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçek olarak, dünyamızın ayrılmaz parçası olan nesnelere içinde açığa çıkarlar. Tezahürlerinden dolayı kültürel konuları olan nesnelere artık sadece ne taş ne de ağaçtır; onlar varlıklarında kutsalı açığa çıkarırlar. Bu sebeple tarihte insanlar, kutsalın içinde veya kutsallaştırılmış nesnelere yakınında yaşama isteği sergilemiştir (Eliade, 1991:7). Çünkü kutsalın yoğun olarak hissedildiği yerlerde insanlar için daha çok güven söz konusudur (Oymak, 2002:132). Ayrıca, kutsal kabul edilen bu mekânlar insanlarda psikolojik olarak bir rahatlama ve yaşadıkları coğrafyanın önemini araştırma etkisi yapar. Çoğu zaman çaresizlik içinde iken kutsal mekânlardan yardım umulur ki, burada kutsala yakın olduğu ve kendisine yardım edilebileceği düşüncesi hâkimdir. Bu bağlamda, ziyaret fenomeninin toplumsal hayatla fonksiyonel bir biçimde bütünleştiğini görmekteyiz. Bu fonksiyonel bütünleşmeden anlaşılıyor ki, ziyaret fenomeninde, din, kültür ve toplum iç içedir (Günay vd., 2001: 105). Ancak Mardin'e (1997:169) göre, bu durumu salt psikolojik olarak görmek hatalı olur. Halk tabakasındaki kişi yöntem yolu olarak halk kültürünün ve dininin verdiği imkânları kullanmasının pratik bir sebebi vardır. Halk kültürü, bütün hurafeleri bir yana, halkın menfaatlerine daha kısa yoldan cevap vermektedir.

Ziyaret inancı yalnızca Türk yahut İslam dünyası ile sınırlı değildir. Natürizm ve Animizm diye adlandırılan ve tabiatta yahut tabiat kuvvetlerine veya onların kişileştirilmiş şekillerine veyahut ruhlara ve özellikle de ata ruhlarına tapınma şeklindeki inanç ve uygulamalara Afrika, Amerika ve Avustralya'nın ilkel yerlilerinin yanı sıra Uzak Doğu ülkelerinde ve hatta Çin'de, Hindistan'da, Eski Yunan ve Roma'da da rastlanmaktadır. Çinlilerdeki bir inanca göre, göğe yükselen ata ruhları yeryüzündekilerin ne yaptıklarını bilir. Onlara kurbanlar sunarlar. Bu kültün atanın bizzat kendine tapınma mahiyetini taşımadığı, onun öldükten sonra ailesine yardım

edeceği, onu kötülüklerden koruyacağı inancından doğan, korku ve saygı karışık bir telakki olduğu anlaşılmaktadır (Ocak, 2000: 63). Öte yandan Hıristiyanlık, azizler kültürünü, daha ilk dönemlerinden itibaren dinî hayatın önemli bir parçası haline getirmiş bulunmaktadır. Yaygın görüşün aksine bu tür inançlar sadece kırsal alanlarda değil, aynı şekilde şehir çevrelerinde, evrensel ve yüksek dinler seviyesinde, “halk dindarlığı” dediğimiz bir form içerisinde kendini gösterebilmektedir. Bunun çeşitli örneklerini, evrensel dini cemaatlerin hemen hepsinde, hatta günümüz toplumlarında, Müslüman topluluklarda dahi bulmak mümkündür (Günay, 2002: 354). Halk dindarlığının veya daha geniş anlamda popüler dindarlığın önemli bir boyutunu oluşturan ziyaret olgusu, kitabî dinlerden süzülüp gelen kavramlar ve inançlarla birlikte eski kültürlerin ve çok Tanrılı inanışların bir çeşit karışımıdır (Arslan,2004: 56). Bu bağlamda, yüzyıllar boyu belli bir kültüre sahip olmuş ve onun içinde yoğrulmuş, sonra bir takım sebeplerle başka bir kültüre geçmiş insan topluluklarının, bu geçiş sırasında hatta çok uzun zaman sonra bile, eski kültürle ilgilerini tamamen kesmedikleri, ona ait bazı unsurları olduğu gibi, bazılarını da yeni kültürün kalıplarına uydurarak muhafaza ettikleri bilinen sosyolojik bir olaydır. Şüphesiz aynı vakıta, değişik yer ve zamanlarda İslam kültürüne girmeye başlayan çeşitli Türk topluluklarında da tekrarlanmıştır. Bu Türk toplulukları, İslamiyet’i kabul etmeden önce muhtelif dinlere girdikleri zaman eski inançlarından yeni dinle çatışmayanlarını olduğu gibi, çatışanları ise yeni dinden aldıkları motiflerle besleyerek ona uydurmaya çalışmışlardır (Ocak, 2000: 53).

Gündüz’e göre (2005: 27), Anadolu tarih boyunca dinsel, siyasal ve kültürel bir merkez olma hasebiyle önemini korumuş, sayısız dinsel ve kültürel gelenek Anadolu’da ortaya çıkmış ve burada kendisine bir sığınak ve yaşam fırsatı bulmuştur. Evrensel dinlerden pagan geleneklere, sır dinlerden gnostik akımlara kadar birçok inanç sistemi Anadolu’da kendisine barınak ve taraftar bulabilmiştir. Her ne kadar VII. yüzyıldan itibaren Anadolu hızla İslam kültürünün etkisine girmiş ve yöre halkı büyük oranda İslamlaşmış olsa da Anadolu’da yaşayan halk inançlarında, Anadolu’nun bu zengin ve karmaşık dinsel ve kültürel mirasının etkileri, bir şekilde adeta İslamlaştırılmış olsalar da, devam etmiştir.

Türklerin Anadolu’da şekillenen dini, kültürel ve sosyal yaşayışları üzerinde, ziyaret olgusunun köklerinin İslam öncesi döneme kadar uzanan birçok dini, kültürel ve sihri unsurların etkileri olduğu hususuna dair bir takım ilmi çalışmalar yapılmıştır. Türkler Müslüman olmadan önce, milli dinlerinden başka “Şamanizm”, “Budizm”, “Mazdeizm”, “Maniheizm”, “Yahudilik” ve “Hristiyanlık” gibi bir takım dini tecrübelerle temasa geçmiş ve hatta onlardan bir kısmını kabul etmişlerdir. Bu nedenle eski Türk din ve kültürlerine ait birçok kırıntılar İslami motiflerle birleşip, yeni bir renge bürünmek suretiyle varlıklarını devam ettirmişlerdir (Keskin, 2004: 187). Olaya bu açıdan baktığımızda günümüzde Anadolu’daki ziyaret fenomeninin temellerinin, daha çok, İslam öncesi “Şamanist” dönemde atıldığını kabul edebiliriz.

“Şamanizm” dini bir sistem olmaktan daha çok büyü ve sihrin ön plana çıktığı oldukça kompleks, büyüsel bir sistemdir. Gelecekte haber verme, felaketleri önleme, hastaları iyileştirme gibi özellikleri bakımından, kerametler gösteren Türk veli imajıyla da benzeşmektedir (Ocak, 1992: 11).

İnanç merkezlerinden türbe ziyaretleriyle, Türklerin eski ve köklü inançlarından biri olan ataerkil aile yapısının bir sonucu olarak bilinen atalar kültü arasında da bir bağ vardır. Atalar kültü ataların takdisine dayanır. Bu kültürte, atanın öldükten sonra ruhunun bir takım üstün güçlerle donanacağı ve bu sayede yardım edeceği inancı vardır. En eski Türk topluluklarından olan Hunlarda yılda bir kez umumi bir مراسم düzenlenerek ataların ruhlarına kurban kesilmesi (Ocak,1992: 62). Kırgızlarda; mum yakıp mezarın üstüne bırakılması, ziyaretçilerin bir kâse içinde yemeği mezarın üzerine bırakmaları (Polat, 2002: 170), şeklindeki uygulamalar ataların takdisi niteliğinde olup, bugünkü türbe ziyaretlerindeki uygulamalarla benzerlik göstermektedir. Yine eski Türklerdeki şehit olanlara beyaz, eceli ile ölenlerin mezarlarının üzerine siyah bayrak asma geleneğini (Ögel, 2001: 759), bugünkü türbelere ve mezarlara bez bağlama geleneğinin temeli olarak değerlendirebiliriz. Atalar ve mezarlar etrafında şekillenen bu uygulamalar ölüme ve ölüm sonrasına yönelik dindarlıklar geliştirmiştir. Dinsel tecrübelerin başlangıcında ölümün bulunduğu veya ölümün dinsel tecrübeye katalizör rolü oynadığı kanaati yaygındır. Belki o dinsel duyu kıvılcımlarını tutuşturan bir etkidir (Sarıçioğlu, 2002: 228). İşte bu ölü kültü çerçevesinde yapılan uygulamalar günümüzde türbe, yatır, mezar ziyaretlerinde hayatiyetini devam ettirmektedir.

Türklerde ziyaret olgusunun şekillenmesinde İslam’ı kabullerinden sonra başlayan ve günümüze kadar geçen sürecin etkisi de olmuştur. İranlıların etkisiyle oluşan tasavvuf anlayışının, ziyaret inancına da yansımalarının olduğu bilinmektedir. Bu yansımalar arasında veli kültü önemli bir yer tutmaktadır. Tasavvufun Türkler arasında yayılmasında en büyük pay hiç şüphesiz “Ahmet Yesevi” ve onun fikirlerini benimsemiş “Horasan Ekolü”ne mensup gezgin dervişlere aittir. Anadolu’nun fethinden sonra bu coğrafyaya göçen Türk unsurları önünde gazi-veli tipinin temsilcileri olan “Horasan Erenleri” veya “Horasan Evliyalari” denilen dervişler gelmişlerdir. Bunlar gezdikleri yerlerde anlattıkları keramet ve menkıbelerle halkın hayranlığını kazanmışlardır. Halkın dinî, sosyal ve kültürel hayatını önemli ölçüde etkileyen veliler halkın büyük sevgi, saygı ve teveccühüne mazhar olmuş şahsiyetler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Olağanüstü manevi güç ve feyze sahip olduklarına inanılan velilere sağlıklarında gösterilen saygı ve hürmet, öldükten sonra da devam etmiştir. Velilerin mezarları üzerine türbeler yapılmak suretiyle, buralar ziyaret mekânı haline gelmiştir (Günay vd., 2001: 112). Üstün kuvvet ve özelliklere sahip olup Tanrı’ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda (sağ veya ölü iken) yardımının dokunacağına inanılması ve bunun için bazı uygulamalara başvurulması (Ocak, 1997: 27) şeklinde tarif edebileceğimiz veli kültü ziyaret

yerleri ve bunlarla ilgili inanç ve pratiklerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Ziyaret olgusunun kaynağını din ve kültürden alıp çeşitli inanç ve pratiklerle zenginleştiği görülmektedir. Diyebiliriz ki; halkın inancı yaşamına karışmış, bütün eylemlerine, davranışlarına yön verici bir nitelik kazanmıştır. Halkın türküsüne, düğününe, bayramına inanç girmiş, bütün çevresini inançlar örmüştür. Sözün kısası bütün davranışlar, tutumlar, inançlarla iç içedir (Eyüboğlu, 1974: 27).

Kaynaklar Türk halk sufilik geleneği ve bu geleneğin coğrafi ve kronolojik safhalarını yansıtan üç evliya veya sufi zümresinden bahseder. Bunlar: 1.Ahmet Yesevi ile başlayan erken Türk sufilik geleneği olan, “Türkistan Erenleri”, 2.Horasan Melametiyyesi veya İran sufiliği olan, “Horasan Erenleri”, 3. Mevlana, Hacı Bektaş ve Yunus Emre tarafından temsil edilen, “Rum (Anadolu) Erenleri”dir. Geniş ölçüde tasavvufi bir renk taşıyan Türk Müslümanlığını sufilikten, tasavvuftan ayrı düşünmek yanlış olur. O halde Ahmet Yesevi’yi tanımak İslamiyet’in Orta Asya macerasını tanımak demek olduğu kadar, Türk Müslümanlığını da tanımak demektir. Onun tarihi misyonu, İslam’ı İran sufiliğinin süzgecinden geçirerek, Orta Asya’daki Budist, Şamanist ve Maniheist mistik kültürün içinden gelen göçebe ve yarı göçebe Türk boylarının anlayabileceği ve hazmedebileceği popüler ve basitleştirilmiş bir hale getirebilmiş olması şeklinde özetlenebilir (Ocak, 2008a: 32-33; Köprülü, 2005: 28). Türklerin İslamlaşmasında büyük bir rol sahibi olan Türkistan-Horasan erenleri diye tabir edilen bu ekol, askeri ve siyasi şartların zorlamasıyla oradan Anadolu’ya doğru akan bir irfan geleneğidir. Ayrıca bu öğreti, bir asır öncesinin güçlü Orta Asya inanç kültürleri ile İslamiyet’in ve yeni mekânlarda karşılaşılan inançların sentezlenmesini bağrında taşıyamıyordu (Melikoff, 2011: 141-153; Köprülü, 2012: 46-50). Bu heterodoks İslam, göçebe Türkler arasında dışarıdan getirilmedi veya o zamanki İslam dünyasında mevcut bir takım heterodoks mezhepler gibi, yıllar yılı süren teolojik tartışmaların sonunda oluşmadı. Bu İslam yorumu, Türklerin zaten önceki dinleri vasıtasıyla almış buldukları mistik bir nitelikle giren ve İslam’ın geniş çapta eski dinlerin kalıntılarıyla bunları mitolojik şifahi gelenekler halinde saklayan sosyokültürel bir zeminde birleşerek değişime uğramasıyla zaman içinde meydana geldi (Ocak, 2008b: 49; Ocak, 1992: 90).

Sufizmin toplumsal görevi, toplumsal yaşamın bütün düzeylerine sufi düşünce ve adetleri aşmaktır. Bu görev de tarikatın ortaya çıkışı ve Tanrı dostları, evliya, etrafında yaygın kültürlerin gelişmesi gibi birbiri ile yakından ilişkili iki sürecin hiç durmaksızın açılıp serpilmesiyle başarılmıştır. Kurumsal sufiliğin oluşumu tarikatın gelişmesiyle tamamlanmamakla birlikte evliya çevresinde halk inançlarının gelişmesiyle toplumda daha derin kurumsal kökler salıyordu. Kısaca sufizm evliya inancının dayanağını sağlıyor, bu inanç ise tarikatların bütün toplumsal katmanlarda yerleşmesini sağlama alıyordu. Tarikat ve ermiş inancı aynı madalyonun iki yanı gibi işlev görmeye başlıyordu (Karamustafa, 2011: 105-107). Beningsen ve Chantal “Sufi ve Komiser” kitabında bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Müslümanların kutsal

yerleri orada yatan şahsiyetin şefaatinde elde etmek için ziyaret ettiklerini düşünen Batılı ve Sovyet gözlemcilerin klasik hatalarından sakınmak yerinde olur. Veli, Allah ile Müslümanlar arasında bir şefaatchi değildir ve velinin mezarı, Allah'ın ondan hoşnut olmasını dilemek için ziyaret edilir” (Beningsen ve Chantal, 1988:76,192). Rusya’da türbelerin halkın hayatındaki yerini inceleyen araştırmacılar türbeleri toplumsal, kültürel ve siyasi merkezler olarak nitelendirmekte ve onların sadece ziyaretgâh olmadığını ifade etmekte. Türbeleri hem dini hem de milli sahalar olarak gören yazarlar, dini ve milli sahaların birbiri içine girmiş olması, İslami ibadet ve geleneklerin sadece laik değil aynı zamanda dinsiz bir ülkede varlığını devam ettirmekte ısrar etmesinin başta gelen sebebi olarak görmekte. Ocak’a (2002:127) göre, Balkanlar’da da Sarı Saltık aynı rolü oynamış ve halkın hafızasında bugüne kadar unutulmayan çok güçlü bir kült yaratmıştır. “Sarı Saltık gerçekten buralarda popüler İslam’ın inkârı mümkün olmayan öncüsüdür”.

Aslında inançlar, toplumun manevi sığınağıdır. Bu sığınak, insanların ruhsal ihtiyaçlarının karşılandığı, kötü arzu ve isteklerden arındığı, huzur ve mutluluğu bulduğu gerçek manevi bir koruyucudur. Bir milletin manevi değerlerini zedeleyip kültürel yönden zayıflatmak, o milletin tarih sahnesinden silinmesine yol açar. Nasıl ki bedenini yaşama fonksiyonunu ruh icra ediyorsa, toplumun yaşamasını da onun milli kültürü ve onun temelinde yatan inançları icra eder (Gökbel, 1998: 1). Anadolu halkı, türbe ve ziyaret mekânlarında, birçok fazilet, ilim ve hikmet sahibi ve kahraman olarak nitelediği bu kişileri, kendileri için bir aydınlanma, ümitsizlik durumlarında bir hayat nefesi bulma, bazen de içinden çıkamadıkları problemleri için bir sığınma mekânı olarak görmüşlerdir (Aydın vd., 2006: 113).

Modern dünyada rasyonel kazanımlar içerisinde, akılcı bilginin fethettiği alanlar gittikçe genişlemekte; ancak bu genişlemiş alan bile, insan aklının hiçbir zaman rasyonel bir şekilde bilemeyeceği alanın büyüklüğü karşısında çok sınırlı kalmaktadır (Tekin, 2003: 27). Nasr’a göre (2004: 107), modern düşüncenin bir özelliği kutsallığın anlamının kaybedilmiş olmasıdır. Bu duyarlılığı hemen hemen kaybetmiş bir insan olarak tarif edilebilecek modern insanın düşüncesi de, kutsallıktan gafil olmanın getirdiği boşluk içinde yüzmektedir. Ayrıca Şentürk’e (2004:5) göre, modern toplumlar bilimsel ve ekonomik gelişmenin, geleneksel olarak bir sosyal fonksiyon şeklinde dinin yerine getirdiği hayata mana kazandırma işlevini yerine getiremediğini tecrübe ettikçe bilim ve ekonomiye duyulan toplumsal güven sarsıldı. Bu bağlamda insanların türbelere gitmelerini modern düşüncenin ve modern hayatın getirdiği boşluktan kurtulmak ve bir “anlam arayışı” olarak değerlendirebiliriz.

Lewis’e (1998: 400-402) göre, Türk Müslümanlığı daima iki düzeyde işlemiştir: a) resmi, hukuki, dogmatik devlet dini, medreseler ve ulema sınıfı ve b) ifadesini büyük derviş tarikatlarında bulan, kütlelerin popüler, mistik, sezgisel inancı. Lewis, ilk zamanlardan beri, ibadette sade, öğretilerinde soyut, politikasında

müphem ve konformist olan sünni inanç, halkın önemli bölümlerinin dini ve toplumsal ihtiyaçlarını tatmin edememişti. Halk, sünni Müslümanlığın yetersiz ve yoksul olduğu yardım ve rehberliği, bu tarikatlarda ve onların derviş liderlerinde aramışlardır. Caminin kuru ibadetine ek olarak derviş tekkelerinde, müzik, şarkı ve dansın yardım ettiği vecd halinde dua vardı. Ulemanın akademik uzaklığını telafi etmek üzere, dost, mürşit ve rehber dervişin sıcak ve kişisel nüfuzu vardı; Tanrı ile insan arasındaki Ortodoks aralık üzerinde köprü kurmak üzere, evliyalar, şefaatçiler ve kutsal kişiler ile ulûhiyetle mistik bir birlik ümidi vardı. Bütün derviş tarikatları belli ölçüde ortodoksluğa aykırı idi ve onların öğretileri ile uygulamaları, şeriâtın bekçileri tarafından devamlı eleştiri ve ithamlara uğruyordu. Bu, tarikatları dervişlerde kendi dini rehberlerini bulan Müslüman küteller üzerinde nüfuzlarını koruma ve yaymaktan alıkoymadı. Ulema zengin ve irsî bir kast haline gelirken dervişler, halk arasında muazzam nüfuz ve prestijleriyle onlardan bir parça olarak kalmıştır.

Ocak'a (1997:70) göre, genel olarak evliya menakıbnameleri incelendiği zaman bunlarda mevcut menkıbe motiflerinin başlıca şu kaynaklardan çıktığı görülmektedir: a) İslam öncesi eski Türk inançları, b) İslami inançlar (Kur'an-ı Kerim ve Hadisler), c) Kitab-ı Mukaddes menşeli inançlar, d) Muhtelif destani ve mitolojik mahsuller ve halk gelenekleri. Ak'ın yaptığı bir araştırmada (2012:103) evliyanın özelliklerine verilen cevaplar şöyledir: Allah'ın sevgili kullarıdır (% 24,2), keramet sahibi ve alçak gönüllü olur (% 17,9), sıkıntı anında insanlara yardımcı olur (% 12,1), duaları geri çevrilmez ve şefaat eder (% 11,5), gaybı bilir (% 2,7), hastaları iyileştirir (% 2,2). Türbe ziyaretlerinde velilere isnat edilen kerametın önemli bir husus olduğu görülmektedir. Tarih boyunca, keramete, yani Allah'tan hususi lütuflara sahip olduğu mülahaza edilen en önemli şahsiyetler, evliyaullah (Allah'ın dostları) dır. Bu tipin başlıca temsilcileri gerek tarihsel gerekse ideal olarak, mükemmel insan (insan-ı kâmil) imajıyla tanımlanan sufi velilerdir (Dabaşı, 1995: 69).

Arkoun'a (1999: 86) göre, popüler dinde (halk dininde) evliya kültü aracılığıyla, murabıt ya da veli (Allah dostu) olarak adlandırılan dinsel kişilere, rahiplerin ruhbanlık işlevini hatırlatan bir konum atfedilir. Veliler Allah katında şefaat etme gücüne sahiptir. Müminler, yaşayan velilerin bereketinden yararlanmak, ölmüş velileri yardıma çağırarak için bunları düzenli olarak ziyaret eder. Sünni İslam doğal olarak bu tür inançları ve ibadetleri kınamaktadır. Buna karşın, her yerde hatta kentlerde dahi evliya ziyareti geleneğine rastlanır. Yapılan bir araştırmaya göre yaşayan bir veliyi ziyaret edenlerin oranı % 29,4'tür (Ak, 2012: 106). Bu sonuç bize Türk toplumunda veli inancının sadece tarihi kişilikler etrafında değil, yaşayan kişiler etrafında da var olduğunu ve halkın yaşayan velilerde hangi özelliklerin olduğuna inandığını göstermektedir. Ayrıca halk arasında bu velilerin kutsal olduklarına da inanılmaktadır. Sezen'e (2004: 125) göre, kutsal sayılan kişiler tabiatıyla kutsallığın niteliği gereği mantık dışı özellikler içinde görülürler. Tekke ve

tarikatların kapatıldığı göz önüne alınırsa günümüzde Türk halkının veli olduğuna inandığı yaşayan bir kişiyi ziyaret etmesini, Anadolu'daki tasavvuf kültürünün etkisi olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca bu durumu, geleneğin hâlâ devam ettiğinin ve bu kültürün köklerinin ne kadar derin ve güçlü olduğunun bir göstergesi olarak da değerlendirebiliriz. Atay'a (211:46-47) göre veli (şeyh), takipçileri gözünde sıradan bir insan değildir; Allah tarafından insanlığa yol göstermek üzere seçilmiş kutsal bir kişidir. Diğer bir ifadeyle Allah ile insan arasında bir aracıdır. Şeyhe (veli), bağlıları tarafından atfedilen kutsiyetin merkezinde "bereket" kavramı vardır. Şeyhin kutsal pozisyonu bereket sahibi olması ve müritlerini de bereketinden yararlandırması ile açıklanır. Aynı zamanda insanlar üzerindeki etki ve gücün de temellendirilmesini sağlar. Şeyhin kendisi dışında, onun soyundan gelenler ile etkinliklerini sürdürdüğü tekkesi de bereketin cisimleşmiş unsurları olurken, eşyalar, mekânlar, insanlar, olaylar da bereket sahibi olabilirler. Bereket kavramının dışında şeyhin manevi gücünün göstergesi olan kavram "keramet"tir. Keramet tasavvufi bağlamda şeyh ya da veli tarafından gerçekleştirilen mucizelere işaret etmektedir.

İslamiyet'te tasavvuf geleneğinin ortaya çıkmasından hemen sonra sufiler ile ulema arasında bir cepheleşmenin ortaya çıktığı görülmektedir. Kendilerini "doğru" İslam'ın kurumsalaşmış yegâne otoriteleri olarak gören İslam âlimleri başlangıçtan itibaren tasavvufa sıcak bakmamışlardır. Mistik-manevi deneyim yolu ile Allah'ın bilgisine ulaşma fikri (sufi çevrelerce marifet olarak adlandırılır) ulema için kabul edilemezdi. Çünkü onlar için Allah'ın bilgisine ulaşmak, ancak kendileri tarafından geliştirilmiş olan İslam ilimlerinin ciddi bir uzmanlaşma gerektiren araçlar yardımıyla Kur'an ve Hadisler, yani şeriat üzerinde yoğunlaşan bir çalışmayla mümkün olabilirdi. Allah'ın kutsal özüne ruhani geçişin batini bilgisi olarak sufi üstatlar tarafından sahip olunan ve öğretilen "marifet", Müslümanların Allah'a ve ümmete karşı davranışlarını düzenlemekle uğraşan ulemanın formel İslami bilgisi olan "şeriat"a adeta bir alternatif olarak şekillendi. Bir anlamda, tasavvuf ulemaya alternatif bir uzmanlaşmış kadro olarak "evliya"yı üretti ki bunlar her ne kadar Peygamber'in üstünlüğünü ve öncelikli pozisyonunu reddetmeseler de, pratikte Allah'a Peygamber kadar yakın oldukları izlenimini vermekteldiler. Dolayısıyla İslam'da "Peygamberlik kapısı kapandıysa da evliyalık yolu açılmış oldu" (Atay, 2011: 40-41).

Eski dinlerin en önemli özelliği canlı ve cansız varlıkların hepsinin birer ruha sahip oldukları inancıdır. Genel olarak animizm olarak adlandırılan bu dinlerden biri de Şamanizm'dir. Altay dağlarının güneyinde yaşayan insanlar, bugün bile her dağın, her göl veya nehrin o mahalle sahip bir ruhunun olduğu ve bu ruhun orayı koruduğuna inanırlar. Bu ruhlar, insanların konuşmalarını anlar, tıpkı insanlar gibi çocukları vardır ve insanlar dua veya kurban vasıtasıyla onların yardımına müracaat edebilir. Günümüz Türkiye'sinde 'tabiat ana' ifadesinde varlığını sürdüren bu ruhlar o kadar güçlüdür ki insanlar, ağaçlara elbiselerinden bir parça bağlamak veya şahsi bir eşyasını oraya bırakmak suretiyle, dileklerini yerine geleceğini hatta bunların

kendilerini koruyacağına inanırlar. Ruhlar daha çok folk Müslümanın hayatında önemli bir yere sahiptir. Daha önceleri animizmin (ataların ruhlarına inanç) yaygın olduğu bölgelerde bu inanç bir senkretizm örneği olarak İslam'a da geçmiştir. Bugün en çok karşılaşılan ruhlara inanç şekli, veli/ermiş olduğuna inanılan insanların mezarlarını onlardan bir yardım ümidiyle ziyaret etmektir (Yel, 2014: 135). Yapılan araştırmaya göre, insanların % 81,9 gibi büyük bir çoğunluğu türbe ve yatırların buldukları yerlerin manevi bekçileri olduğuna inanmaktadır (Ak, 2012: 130).

Ülkemizdeki veli ziyaretgâhlarına benzer yerlere Batı'da da rastlanmaktadır. Örneğin İtalya'nın Palermo kentinde Azize Rosalia isimli bir türbe bulunmakta olup türbenin insanları hastalıklardan, özellikle bulaşıcı hastalıklardan, koruduğuna inanılmaktadır. Ayrıca yine İtalya'da her şehrin bir veya birden fazla koruyucusu olduğuna inanılıyor. Örneğin Palermo şehrinin birinci koruyucusu Azize Caterina, ikinci koruyucusu ise Azize Rosalia'dır (Köse ve Ayten, 2010: 76). Yine, Kuzey Afrika'da bazı Müslümanlar "Merakeş'in yedi ricali" adına ilahiler söylerler; bunlar şehrin koruyucusu yedi velidir, bu velilerin mezarları günümüze değin ziyaret edilir (Schimmel, 2004: 247).

Sonuç olarak ziyaret fenomeni ve veli inancı, kökleri eski Türk dini ve kültürüne uzanan ve zamanla Türklerin karşılaştıkları farklı kültür ve inançlarla zenginleştirdikleri, İslamiyet'e girdikten sonra bütün bu farklı unsurların Anadolu'da dini-tasavvufi bir potada eritilmesi sonucu oluşmuş, kompleks unsurları mezceden bir gerçekliktir (Günay vd., 2001: 112).

4.Sonuç

Bu makalede, Türk halk dindarlığının merkezinde bulunan ziyaret fenomeni ve veli inancı ele alınmış ve onun tarihsel kökenleri ve Türk toplumundaki yansımaları incelenmiştir. Ziyaret fenomeni ve veli inancı, toplumumuzun dini hayatının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ziyaret fenomeninin kökenine inildiğinde onun ortaya çıkmasında ve insanları kendine cezp etmesinde sanayi, din, ekonomi, psikolojik, sosyolojik vb. faktörlerin rol oynadığı görülecektir.

Evliya kültü, Türk popüler dindarlığının kutsal ve mistik boyutuna güzel bir örnek teşkil etmekte olup Türk popüler dindarlığının en belirgin özelliğinin "evliya kültü" olduğunu ifade edebiliriz. Ancak, ziyaret fenomeni ve veli inancı, sadece bizim toplumumuza özgü olmayıp diğer toplumlarda da değişik yapı, şekil, ritüel ve uygulamalarla kendini göstermekte ve bu yönüyle dünya ölçüsünde yaygınlığa sahip evrensel bir inanç olgusu niteliği göstermektedir. Ayrıca ziyaret fenomeni ve veli inancı içinde bulunduğu toplumun dini, tarihi, kültürü ile etkileşim içinde bulunması ve içinde bulunduğu toplumdan izler taşıması nedeniyle de toplumsal bir fenomendir.

Günümüzde modern yaşam biçimi insanları ne kadar rasyonelleştirmiş, bilim ne kadar ilerlemiş ve ekonomik seviye ne kadar yükselmiş olursa olsun, sosyal ve ekonomik problemler ve hastalıklar var olmaya devam etmekte, insanlar sosyal ve fiziksel güvenlik ihtiyacı hissetmektedir. Bu bağlamda, insanların türbelere gitmelerini modern düşüncenin ve modern hayatın getirdiği boşluktan kurtulma ve bir “anlam arayışı” olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca insanlar türbe ziyaretini dini inançlarının gereği olarak algılamakta ve kutsal bilinen bir yerde bulunma arzusuyla hareket ederek bu mekânlardan manevi destek almaktadırlar. Böylece, türbeler için maneviyat arayışına cevap veren mekânlardır diyebiliriz.

Veli inancının Türk halk dindarlığında ve ziyaret fenomeninde merkezde bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Halk, velileri üstün kuvvet ve özelliklere sahip, Tanrı’ya yakın olan bir şahsiyet olarak görmekte ve herhangi bir konuda (sağ veya ölü iken) yardımının dokunacağına inanmaktadır. Ayrıca bu kişilerin (veli) Allah’ın sevgili kulları, keramet sahibi, alçak gönüllü, sıkıntı anında insanlara yardımcı olan, duaları geri çevrilmeyen, şefaahat eden, gaybı bilen ve hastaları iyileştiren gibi özelliklerinin olduğuna da inanılmaktadır. Türk toplumunda veli inancının sadece tarihi kişilikler etrafında değil, yaşayan kişiler etrafında da var olduğu görülmektedir. Velilerin sahip olduğuna inanılan söz konusu yetenekler, tasavvuf terminolojisinde keramet olarak adlandırılmaktadır. Bu keramet telakkisi halk arasında hâlâ yaşamaya devam eden bir veli/evliya kültürünün oluşmasına ve köklü bir şekilde yerleşmesine yol açmıştır. Keramet kavramının dışında velinin manevi gücünün göstergesi olan bir diğer kavram ise bereketdir. Bu bağlamda, velinin bereket sahibi olması ve ziyaretçilerini bereketinden yararlandırması ziyaret dindarlığının önemli bir özelliği olarak görülebilir.

Türk toplumunun dini kültürü ve dindarlığı içerisinde daha çok sözlü kültüre dayalı bir tür geleneksel halk dindarlığının güçlü bir şekilde var olduğu görülmektedir. Bu dindarlığın içinde sufilik ve tarikat etkilerinin yanında çok çeşitli halk inançlarının ve uygulamalarının, veli inancının, ziyaret ve adak dindarlığının, türlü örf ve adetlerin, dini ve sihri unsurların yerlerini aldıkları görülmektedir. Ancak nihayetinde, bu dindarlığa tasavvufi unsurların damgasını vurmuş olduğunu ifade edebiliriz. Bugün Türkiye’de halk kültürü hâlâ bu etkiyi hemen hemen bütün alanlarında kuvvetli bir biçimde yansıtmaktadır. Ayrıca, geniş çapta sufiliğin etkisini taşıyan halk Müslümanlığının evliya kültü merkezli olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Ak, Muammer. (2012). “Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Türk Popüler Dindarlığı: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Örneği”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arkoun, Mohammed. (1999). *İslam Üzerine Düşünceler*. Çev. Hakan Yücel. İstanbul: Metis Yayınları.

- Arslan, Mustafa. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Arslantürk, Zeki. (2001). *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Atay, Tayfun. (2011). *Batı'da Bir Nakşi Cemaati*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Aydın, Mehmet vd. (2006). *Konya Merkezdeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*. Konya: SÜİF Yayınları.
- Beningsen, A. ve L.Q. Chantal. (1988). *Sufi ve Komiser*. Çev. Osman Türer. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Coşkun, Ali. (2004). *Mehdilik Fenomeni*, İstanbul: İz Yayınları.
- Cox, James L. (2004). *Kutsal İfade Etmek*. Çev. Fuat Aydın. İstanbul: İz Yayınları.
- Dabaşı, Hamit. (1995). *İslam'da Otorite*. Çev. Süleyman E. Gündüz. İstanbul: İnsan Yay.
- Demir, Ömer. (2007). *Bilim Felsefesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Eliade, Mircea. (1991). *Kutsal ve Din Dışı*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yay.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. (1974). *Anadolu İnançları*. İstanbul: Koza Yayınları.
- Gellner, Ernest. (1994). *Postmodernizm, İslam ve Us*, Çev. Bülent Peker, Ankara: Ümit Yay.
- Gökbel, Ahmet (1998). *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*. Ankara: AKMB Yayınları.
- Günay, Ünver. (2002). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- . (2003). "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri". *Erciyes Ü.S.B.E.D.* 15, 6.
- Günay, Ünver vd. (2001). *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, Şinasi. (2005). *Anadolu'da Paganizm*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Güngör, Harun. (1990). "Türklerde Kutsal Mekân Anlayışı (Kayseri Örneği)". *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 43,38-44.
- Karamustafa, Ahmet T. (2011). *Tanrının Kural Tanımayan Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Keskin, Y. Mustafa. (2004). "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)". *Dini Araştırmalar Dergisi*, 6(19), 89-101.
- Köprülü, M. Fuat. (2005). *Anadolu'da İslamiyet*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- . (2012). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Köse, Ali ve Ali Ayten. (2010). *Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lewis, Bernard. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Metin Kıratlı. Ankara: T.T.K. Yay.
- Mardin, Şerif. (1997). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Melikoff, Irene. (2011). *Uyur İdik Uyardılar*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. (2004). *Modern Dünyada Geleneksel İslam*. Çev. Sara Büyükduru. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- . (1996). *Babailer İsyanı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- . (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*. Ankara: T.T.K.Yay.
- . (2000). *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yay.
- . (2002). *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü*. Ankara: TTK Yayınları.
- . (2008a). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- . (2008b). *Türkler, Türkiye ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- . (2010). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- . (2014). *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oymak, İskender (2002). "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni". *Dini Araştırmalar Dergisi*. 5(14), 133-145.
- Ögel, Bahattin. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Polat, Kemal. (2002). "Kırgızistan'da Dini Günler ve Bayramlar". *Dini Araştırmalar Dergisi*, 5(14), 169-182.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. (2002). *Din Fenomonolojisi*. Isparta: S.D.Ü.Yayınları.
- Schimmel, Annemarie. (2004). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sezen, Yümnü. (2004). *Kurban ve Din*. İstanbul: İz Yayınları.
- Slattery, Martin. (2010). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Yay. Haz.: Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Şentürk, Recep. (2004). *Yeni Din Sosyolojileri*. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Tekin, Mustafa. (2003). *Kutsalın Serüveni*. İstanbul: Açılım kitap.
- Yel, Ali Murat. (2014). "İslam'da Büyük ve Küçük Gelenekler Ya da İslam Din Antropolojisinde Yüksek Kültür ve Halk Kültürü". Çev. Ali Coşkun. *Din Antropolojisi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 127-177.